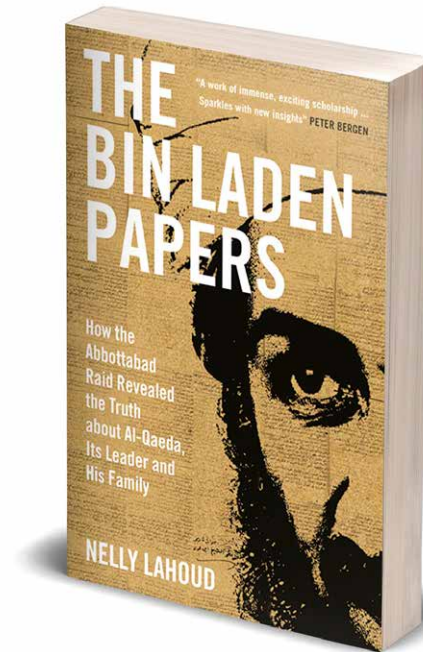

פנימיות של בן לאדן עם יועציו הקרובים בארגון ועם אשתו ושתיים מבנותיו, שהיו יועצות קרובות ושותפות בניסוח רעיונותיו וכתביו. מסמכים אלה משקפים את תפיסת עולמו ואת הלך רוחו של בן לאדן במהלך העשור שבין ה-11 בספטמבר 2001 ועד ערב מותו במאי 2011, באשר לניהול אסטרטגיית המאבק של ארגונו ושל שותפיו לדרך. כזכור, מסמכי בן לאדן נתפסו בידי כוח הקומנדו של לוחמי 'אריות הים', אשר פשט על מקום מחבואו של בן לאדן באבוטאבאד בפקיסטן והרג אותו, ולפני שהתפנה קיבל אישור מיוחד ממפקד הפעולה, אדמירל מקרייבן, לנצל עוד 18 דקות הרות סיכון ויקרות מפז כדי לאסוף שלל של מחשבים וציוד אלקטרוני שיספק מידע מודיעיני רלוונטי להמשך המלחמה נגד אל-קאעדה. בזכות החלטה זו אנו יכולים היום ליהנות מההצצה הנדירה הזו אל כתביו ואל נבכי מוחו והגיגיו של האיש שעמד מאחורי מתקפת הטרור בארצות הברית ב-2001. הספר עוסק במסמכי בן לאדן, הכוללים ששת אלפים דפים כתובים בערבית מתוך תכתובת פנימית בינו לבין מקורביו. הספר מגלה מה היו התוכניות העתידיות של בן לאדן ואת העיונות בין אל-קאעדה לבין איראן, פקיסטן וערב הסעודית. הוא מספר גם את סיפורם של בני משפחת בן לאדן וכיצד תרמו לארגון.

הספר מחולק לשלושה חלקים עיקריים: החלק הראשון עוסק באל-קאעדה המוכה בין השנים 2001-2011; החלק השני מתמקד בעליית הארגונים השותפים של אל-קאעדה בין 2004 ל-2011 ומבחין בחשיבותם השונה עבור אל-קאעדה; החלק השלישי עוסק במשפחה ובשליחים של בן לאדן.

עבודתה הייחודית והחשובה של לחוד על מסמכי השלל מבססת את מעמדה כאחת החוקרות החשובות בתחום חקר הטרור של אל-קאעדה בכלל ובן לאדן בפרט, נוסף על עבודותיה האקדמיות הקודמות בתחום. למרות שחלק ממסמכי בן לאדן כבר פורסם בעבר, שחרורם המלא לידיעת כלל הציבור בשנת 2017 אפשר לד"ר לחוד לארגן באופן מתודי את שלל הפריטים, לנפותם ולסדרם באופן כרונולוגי ורצוף ולהציג לקוראיה תמונה רחבה בשורה של נושאים שבהם עסק אוסאמה בן לאדן. בין אלה ראוי לציין את מערכת יחסיו הסבוכה עם בעלי בריתו מקרב ארגוני הטרור האסלאמיים, אשר שיתפו עימו פעולה או שהתאחדו באופן פורמלי עם אל-קאעדה, אך בה בעת שמרו על מידה של אוטונומיה מבצעית ולעיתים אף התעלמו מהנחיותיו. הספר משקף את יחסו החשדני של בן לאדן לאיראן, לפקיסטן ואפילו כלפי בכירי הטאליבאן, למעט מנהיגם מולא עומר. הספר מתאר את יחסיו של בן לאדן עם בני משפחתו — אלה שגרו עימו באבוטאבאד ואלה שנאלצו לגלות

בחינה מחודשת של אל-קאעדה באמצעות מסמכי בן לאדן

יורם שוייצר

המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) —
אוניברסיטת תל אביב

שם הספר: **The Bin Laden Papers: How the Abbottabad Raid Revealed the Truth about Al-Qaeda, Its Leader, and His Family**

מאת: Nelly Lahoud

הוצאה: Yale University Press

שנה: 2022

מס' עמודים: 382

ספרה של ד"ר נלי לחוד על ארגון אל-קאעדה ומנהיגו בן לאדן הוא מסמך היסטורי מרתק, מאתגר ומחדש, המבוסס על מקורות ראשוניים. טענתו המרכזית של הספר היא כי במערב הייתה העצמת יתר של אל-קאעדה, בעיקר בעשור שאחרי מתקפת ה-11 בספטמבר 2001, בשל חוסר המודעות וההבנה לגבי מצבו החמור של הארגון, מצוקותיו וחוסר יכולתו לשלוט ולהשפיע באופן מהותי על פעילות שותפיו.

הספר הוא מהחשובים ביותר שפורסמו עד כה על בן לאדן ואל-קאעדה. תרומתו העיקרית נובעת מהסתמכותו על כששת אלפים דפים מקוריים מאוסף התכתבויות

לכך גם על תפיסת המציאות של בן לאדן, שנבעה גם מהבנתו המוגבלת לגבי אופן התנהלותה של מערכת היחסים הבינלאומית.

הספר הוא מהחשובים ביותר שפורסמו עד כה על בן לאדן ואל-קאעדה. תרומתו העיקרית נובעת מהסתמכותו על כששת אלפים דפים מקוריים מאוסף התכתבויות פנימיות של בן לאדן עם יועציו הקרובים בארגון ועם אשתו ושתיים מבנותיו.

לחוד מציגה באור מעניין את יחסי אל-קאעדה והטאליבאן. לצד חשדנות עמוקה שחש בן לאדן כלפי בכירי הטאליבאן הוא הביע אמון רב במולא עומר, אמיר המאמינים, שהוכיח את נאמנותו לאסלאם כשהגן עליו מול מערכת לחצים כבדה להסגירו. הערכתה של לחוד מערערת על התפיסה המקובלת, שלפיה בן לאדן הפתיע את מולא עומר כשתקף את ארצות הברית בשטחה מבלי להזהירו מראש. טענתה של לחוד כי סביר להניח שכן לאדן, שהתגלה במסמכים כמי שהרבה להתייעץ לפני קבלת החלטות חשובות, קיבל את ברכתו או אישורו של עומאר לפעולה (עמ' 33) – אינה מבוססת דיה. קביעתה של לחוד כי מצבו של אל-קאעדה בעקבות ההתקפה האמריקאית באפגניסטן מאוקטובר 2001 ואילך היה קשה ביותר אינה שנויה במחלוקת. ואולם טענתה שאל-קאעדה חדל למעשה לבצע פיגועים בשל ירידתו של בן לאדן למחתרת משלהי 2001 ועד סוף 2004 מוטלת בספק, רק משום שאין לכך אזכור במסמכי בן לאדן. כך למשל, בראשית "ימי הזוהר" של אל-קאעדה, כאשר בן לאדן שלט בארגונו ונהנה מחופש פעולה באפגניסטן, אל-קאעדה ביצע בסך הכול שלוש פעולות טרור: בשגרירות ארצות הברית בקניה ובטנזניה (אוגוסט 1998); במשחתת האמריקאית USS COLE (אוקטובר 2000); וההתנקשות במסעוד שאה. פיגוע זה בוצע בידי אל-קאעדה, גם על פי לחוד, אך הוא אינו מוזכר במסמכי בן לאדן כפיגוע של ארגונו. כלומר, לא כל הפיגועים שביצע הארגון מוצאים ביטוי מסמכי בן לאדן.

באשר לטענתה של לחוד שהארגון חדל לפעול עם ירידתו של לאדן למחתרת בשלהי 2001, הרי בפועל אל-קאעדה המשיך לבצע פיגועי טרור רבים יותר, שחלקם תוכנן עוד קודם לכן במפקדת הארגון באפגניסטן. הפיגועים הוצאו לפועל בעיקר בהנהגת ח'אלד שיח' מחמד (המכונה קס"מ), האיש שמונה על ידי בן לאדן לפקד על יחידת פיגועי החוץ של אל-קאעדה. קס"מ השתמש בכספים ובכוח האדם של הארגון והתבסס גם

לאיראן וחיו שם במעצר בית ובפיקוח הדוק של המודיעין האיראני, או שנמלטו לאזור השבטי בווזיריסטן, פקיסטן. המסמכים חושפים את מעורבותן העמוקה של אשתו סיהאם ובנותיו סומאיה ומרים במתן ייעוץ קרוב ובניסוח רעיונותיו ומסריו של בן לאדן בדבר מדיניות הארגון, בעיקר בשנים האחרונות לחייו.

הספר משקף את האפקטיביות הרבה של מערכת הסיכול הממוקד שניהלה ארצות הברית, באמצעות כלי טיס בלתי מאוישים חמושים, נגד בכירי אל-קאעדה. פעולה זו גרמה במידה רבה לשיתוקו של הארגון, גם בזכות שיתוף הפעולה שהאמריקאים זכו לו מידי השלטונות הפקיסטניים, ולדידו של בן לאדן גם מידי משתפי פעולה מקרב הטאליבאן.

הספר שופך אור על הדרך שבה בן לאדן ניהל מרחוק ובאמצעות שליחים את ארגונו וניסה להשפיע על שותפיו לדרך, וכיצד העביר הנחיות ומסרים לפקודיו ולשותפיו. בפרק הסיום לחוד מביאה גילוי חדש על קיומם ועל זהותם של שליחים נוספים שהעבירו מכתבים בין בן לאדן הכלוא באחוזתו באובוטאבאד לבין פקודיו בווזיריסטן. לטענתה, איתורם ומעצרם של השליחים הללו בידי פקיסטן הם שסייעו באיתור מקום מחבואו של בן לאדן, ולא דווקא המעקב אחרי 'אבו אחמד אל-כוויטי', שהיה מוכר כשליח העיקרי של בן לאדן. זאת בניגוד לתפיסה שרווחה בציבור קודם לכן, שאל-כוויטי היה זה שהוביל לחשיפת מקום מחבואו ולחיסולו של בן לאדן, כפי שגם הונצח בסרט ההוליוודי 'כוננות עם שחר'.

לצד התרומה העצומה של הצגה וניתוח המסמכים ופרשנותם ראוי לציין גם את מגבלתם, שגם לחוד מודעת לה, אשר מאפשרת ואולי אף מחייבת פרשנות אלטרנטיבית לזו שהוצגה על ידה בספר לגבי מספר נושאים. בין היתר ראוי לציין כי קיימים מסמכים נוספים של בן לאדן שלא נלקחו מאובוטאבאד, בשל הזמן המוגבל שעמד לרשות הלוחמים. כמו כן, פרק הזמן שאותו מכסים המסמכים שנלקחו מוגבל ברובו לעשור שבין 2001 ל-2011 בלבד, והם אינם משקפים את התקופה הארוכה שקדמה לכך, שהיא רלוונטית לא פחות להבנת מהלכיו של בן לאדן בניהול הארגון גם במהלך העשור שקדם לו ואף לפניו.

זאת ועוד, כיום עומדים לרשותנו ספרים, ראיונות רבים עם אנשי ביטחון ומודיעין בכירים ועדויות מחקירות של עצורי הארגון, השופכים גם הם אור על פעילות והתנהלות הארגון ומנהיגו ומאפשרים קריאה ביקורתית של המסמכים שנכתבו על ידי בן לאדן בשעה שהיה כלוא באחוזתו, מרוחק ומנותק. דבר זה השפיע, גם על פי לחוד, על עיוותים בתפיסת המציאות שלו בנוגע לקשיי ארגונו ואנשיו. יש לציין כי השפעה דומה הייתה

אופן התנהלותם, ואחד מהם אף התקומם לבסוף נגד יורשו. יתרון הברור של הבריתות והשותפויות של אל-קאעדה לארגון התברר בעיקר בשעות מצוקה של הארגון, ולמעשה הן שיצרו את דימוי העוצמה שלו ברגעי השפל שלו, גם לאחר מות בן לאדן. מובן שהיו גם מגבלות בשותפויות הללו, שכן לאדן היה מודע להן היטב, משום היותם ארגונים מרוחקים גיאוגרפית, שפעלו בזירות תרבותיות ופוליטיות שונות ומגוונות ותחת אילוצים שנבעו מסביבתם ומהנסיבות שבהם פעלו.

בהקשר זה חשוב להזכיר כי מלכתחילה בן לאדן לא ביקש לפקד ישירות ובאופן היררכי מובנה על הארגונים השותפים בעיראק, במגרב האסלאמי, בחצי האי ערב ובאפריקה. בן לאדן הבין היטב כי הבריתות והשותפויות הללו מהוות עבור ארגונו מכפיל כוח ושהן העניקו לו דימוי עוצמה חזק בהרבה מכפי כוחו. בן לאדן קיבל את מעמדו כ"מנחה-על" של אסטרטגיה כוללת של הג'האד העולמי בשעה שהארגונים פעלו באופן אוטונומי על פי הנתונים, המגבלות והאילוצים הקיימים בשטח שבו הם חיו. כאשר בן לאדן ביקש בשנותיו האחרונות להניע את שותפיו בתימן, בסומליה או בעיראק לפעול בהתאם לתפיסותיו "החדשות והמעודכנות", בהיותו מבודד, מנותק או למצער מושהה קשר איתם, ומאחר שהם שלא היו רגילים לקבל ממנו הוראות אלא פעלו על פי התנאים והמגבלות שכפו עליהם הנסיבות בשטח פעילותם, התוצאה של תסכולו מההתנהלות של חלקם לא הייתה מפתיעה. נראה כי היה זה "מחיר טבעי" למאפייני הקשר והתקשורת ביניהם. גם בהמשך הדרך של אל-קאעדה, תחת פיקודו של זוואהירי, התבררה חשיבותם של השותפים להמשך קיומו של הארגון ולמידת הרלוונטיות שלו.

הדוגמה הבולטת למורכבות היחסים הללו היא הקשר בין אל-קאעדה לשלוחה העיראקית שלו. כך לדוגמה, לאחר הפלישה האמריקאית לעיראק ב-2003 ובשל מצבו הנואש של בן לאדן באפגניסטן ובפקיסטן, הוא נשען על האיחוד עם ארגון אל-קאעדה בעיראק בפיקודו של אבו מצעב א-זרקאווי כדי לשמר את חיוניות המותג אל-קאעדה. המחיר ששילם הארגון היה האילוץ לשאת את חוסר הצייתנות של זרקאווי, למרות שלחוד מביאה מסמכים ופרשנות חדשה המאירים את הקשר בין בן לאדן לבין זרקאווי, ובתחילת הדרך גם בין בן לאדן לבין מחליפיו, באור חיובי קצת יותר מהמוכר. כזכור, יורשיהם מרדו בסופו של דבר בד"ר איימן זוואהירי. (עמ' 151-167).

גם יחסי אל-קאעדה עם השלוחה התימנית-סעודית גרמו לבן לאדן תסכול לעיתים, כאשר עצותיו האסטרטגיות לא בוצעו במלואן, אולם ברור שפעולות

על קשרי הארגון עם שותפיו על מנת להמשיך בתנופת הפיגועים, בעת שבכירי הארגון האחרים ובהם גם בן לאדן נמלטו, התחבאו, נעצרו או נהרגו.

למרות חילוקי דעות אפשריים לגבי חלק מהפרשנויות שנותנת ד"ר נלי לחוד לכמה מהאירועים הקשורים בבן לאדן, מתברר שהיא הצליחה בעבודתה היסודית המרשימה להציג פן חדש ומאתגר מחשבה לחוקרים העוסקים בנושא.

בין הפיגועים שבוצעו בשם אל-קאעדה משלהי 2001 ואילך אפשר למנות את ניסיון פיצוץ מטוס אמריקן אירליינס על ידי "המתאבד עם נעלי הנפץ" שהיה במטוס, ורק תקלה טכנית מנעה ריסוק באוויר ומות כל נוסעיו (דצמבר 2001); שיגור מתאבד תוניסאי שהרג 22 בני אדם בבית כנסת בג'רבה, תוניסיה (אפריל 2002); ביצוע מתקפת טרור משולבת במומבסה, קניה, נגד מטוס של חברת התעופה הישראלית ארקיע ומלון שבו התארחו תיירים ישראלים, שגם לחוד מכירה בו כפיגוע של אל-קאעדה. בפיגוע נהרגו 15 בני אדם וניצלו חייהם של מאות נוסעים במטוס, בזכות העובדה שהטילים ששוגרו לעברו מהקרקע החטיאו את מטרותם, ולכן נמנע הרג המוני (נובמבר 2002). ח'אלד שיח' מחמד גם מימן מכספי אל-קאעדה את הפיגוע המשולב בשני פאבים בבאלי, אינדונזיה, שבהם נהרגו 202 בני אדם, רובם תיירים זרים, בידי אנשי הג'מאעה אלאסלאמיה, שותפיו הקרובים של אל-קאעדה (אוקטובר 2002).

לחוד מעלה סימני שאלה גם לגבי אחריות אל-קאעדה לפיגועים שבוצעו בבריטניה: ביולי 2005 נגד יעדי תחבורה בלונדון; ב-2006 תכנון שסוכל בשלבים האחרונים – לפוצץ שבעה מטוסים באוויר בטיסה טרנס-אטלנטית מלונדון ליעדים במספר ערים בארצות הברית. ישנן עדויות מחקירות העצורים ומסמכים המעידים על מעורבות בכירי אל-קאעדה בפקיסטן בפיגועים הללו, אף כי בניגוד לתקופה שבה פעלה מפקדת הארגון בחופשיות באפגניסטן, אופן ההפעלה והניהול שונו. במקום שפיגועים יבוצעו ביוזמה, באימון, במימון ובניהול של המפקדה, עם מפקד בשטח שמפקח על ההוצאה לפועל, נציגים מקומיים הגיעו למפקדה, קיבלו אימון והדרכה ושוגרו לדרכם לביצוע הפעולה בכוחות עצמם. טענתה של לחוד – כי החלטתו של בן לאדן להעניק "חותמת כשרות" לארגונים השותפים שאל-קאעדה לא יכול היה לשלוט בהם או להשפיע עליהם באופן מלא התבררה כחישוב מוטעה (עמ' 148) – היא פסקנית מדי ואולי אף מרחיקת לכת, מכיוון שבערוב ימיו של בן לאדן חלקם התעלמו מ"עצותיו האסטרטגיות" לגבי

יורם שוייצר הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי וראש התוכנית 'טרור ומלחמה בעצימות נמוכה'. שירת בקהילת המודיעין, שימש יועץ לאסטרטגיות לוחמה בטרור למשרד ראש הממשלה ולמשרד הביטחון וכיהן כראש המדור נגד טרור בינלאומי בצה"ל וכחבר ב'כוח משימה' העוסק בנושא השבויים והנעדרים הישראליים במשרד ראש הממשלה. שוייצר היה חוקר וראש 'תוכנית הלימודים החינוכית' במכון למדיניות בינלאומית נגד הטרור (ICT) במרכז הבינתחומי בהרצליה. הוא בעל תואר M.A. בהיסטוריה צבאית ודיפלומטית מטעם אוניברסיטת תל אביב. yorams@inss.org.il

הטרור של הארגון בזירה הבינלאומית תרמו לחיזוק דימוי העוצמה של המותג אל-קאעדה כארגון גלובלי, פעיל ומאיים, גם בעת שאל-קאעדה לא היה בשיא כוחו (עמ' 180-187).

לסיכום, למרות חילוקי דעות אפשריים לגבי חלק מהפרשנויות שנותנת ד"ר נלי לחוד לכמה מהאירועים הקשורים בבן לאדן, ולמרות שנדמה היה שקשה לחדש בנושא שזכה לכיסוי כה נרחב על ידי חוקרים רבים, מתברר שהיא הצליחה בעבודתה היסודית המרשימה להציג פן חדש ומאתגר מחשבה לחוקרים העוסקים בנושא. ולכן, אפשר להעריך כי ספרה של ד"ר לחוד יהפוך לספר חובה עבור אנשי המקצוע בתחום הטרור ואף לקהל הרחב המתעניין בנושא.